

Етнокультурна компетентність особистості в реаліях сьогодення: аксіологічні виміри

Олена Семеног,
доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
Київ

У статті окреслено аксіологічні виміри родинних виховних, зокрема трудових традицій як потужного чинника формування етнокультурної компетентності, презентовано досвід Малобілозерської естетичної гімназії-інтернату "Дивосвіт". Доводиться, що формування етнокультурної компетентності — це складний багатовимірний процес якісних змін у когнітивній, морально-естетичній, емоційній сферах особистості. Раціональне поєднання інтересів сучасного суспільства і народного родинного досвіду дає можливість виховувати високоморальне суспільство.

Сучасний український філософ Сергій Кримський доводить, що, за Григорієм Сковородою, людина-істо-та вертикальна, і її життя визначається не так вдовж — кількістю прожитих років, як у височінь ціннісного сходження. Ця височінь досягається нашим вихованням, культурою, мовою, ментальна матриця якої закодована в естетично довершених текстах усної народної творчості, художньої літератури, історичних пам'яток, мові ремесла і т.д. Етнокультура, родинні виховні традиції, позбавлені головних вад сучасної маскультури — "уніфікації та заштампованості" [2], дають можливість витримати кризу самотності, що породжена глобалізацією [3], зупинити моральне зубожіння молоді. Тож від кожного з нас, а від учителя як носія морально-етичних і культурно-естетичних цінностей передусім, залежить, чи наповнимо внутрішній простір наших вихованців знаннями традицій родинного і національного виховання, чи сформуємо у підлітків уявлення про особливості ментальності, світобачення, про самотність жителів певного регіону й України загалом, чи розвинемо уміння та моделі поведінки, що сприятимуть ефективній адаптації в суспільстві, міжетнічному взаєморозумінню і взаємодії. "...нове суспільство ... кличе до життя новий тип особистості, наголошує В. Андрущенко, — толерантної, відкритої до демократичного спілкування і розвитку в національному і міжнародному вимірі; особистості, яка цінує і розвиває своє і щедро ділиться ним з іншими, яка не приймає насильства, потворних ідеологій, яка понад усе цінує і прагне реалізувати в усіх сферах своєї діяльності людські фундаментальні цінності як незаперечну істину, виплекану історією" [1, с. 14].

Означені характеристики стосуються етнокультурної компетентності, рівень сформованості якої, як засвідчують численні бесіди й опитування, в учнів старших класів, студентів, учителів гуманітарних спеціальностей загалом доволі посередній.

До програми з української мови профільного рівня старшої школи [9] включені такі блоки, як "Мовне родинознавство" (теми "Етностетика мови родинних і календарних обрядів", "Здорове харчування", "Фамільна честь", 10 клас), "Лінгвокультурні особливості регіонів України" (теми: "Етнічні регіони України — етнічна біографія українського народу. Волинь, Полісся, Північ, Середня Наддніпрянина, Поділля,

Слобожанщина, Карпати, Буковина: мова, родинні і календарні обряди, ремесла жителів", 11 клас). Разом з тим питання формування етнокультурної компетентності особистості з урахуванням аксіологічного підходу не набуло достатнього відображення у змісті, формах, методах практичної підготовки майбутніх учителів. Не повною мірою цінності етнокультурного знання відображені і в програмах підвищення кваліфікації вчителів. До того ж учитель, зауважує В. Кремень, часто не має досвіду використання предметних знань у сфері зовнішнього світу; ... не володіє метамовою духовних форм, які індикуються спеціальним знанням [8, с. 14]. Усе це загострює потребу наукового дослідження в цьому напрямі.

Аналіз літературних джерел засвідчує наявність ґрунтовних напрацювань, що стосуються стану народної творчості, українського фольклору в сучасному глобалізованому світі (О. Бріцина, О. Вертій, С. Грица, О. Дей, М. Дмитренко, Л. Дунаєвська, А. Іваницький, С. Мишанич, Г. Нудьга, В. Погребенник, М. Лановик, З. Лановик, Р. Кирчів, С. Садовенко та ін.). Етнокультурна компетентність особистості знаходить вияв у регіональній специфіці. Місцеві, зокрема родинні традиції Поділля досліджено в наукових студіях Р. Крамара, П. Медведика, О. Смоляка, С. Стельмашука; Полісся і Волинь вивчали В. Давидюк, О. Ошуркевич, Л. Семенюк, С. Шевчук; Буковину — О. Роменець, Г. Сінченко, А. Яківчук. Ціннісні здобутки етнопедagogіки, народної родинної педагогіки розкрито в наукових студіях В. Жайворонка, В. Кононенка, В. Конобродської, Р. Скульського, М. Стельмаховича, В. Ужченка, Д. Ужченка, Т. Яценко та ін.

Намагання повернутися до родинних виховних традицій сьогодні часто називають ідеалізованим архаїзмом і консерватизмом. Однак пам'ятаймо: відмовляючись від родинних традицій, ми відмовляємося від своєї національності. Влучно про це писав І. Стравінський: "Справжня традиція ... — це жива сила, яка тонізує та інформує теперішність" [11, с. 37]. Занурення у фольклорні, етнографічні тексти, аналіз історико-культурологічних коренів фольклоризмів дозволяє відкривати особливий світ народного мислення.

У межах статті на основі наукових публікацій [2—7; 10; 12; 13] розглянемо складові етнокультурної компетентності особистості, окреслимо аксіологічні виміри

родинних виховних, зокрема трудових традицій як потужної складової етнокультурної компетентності, презентуємо досвід діяльності педагогічного колективу Малобілозерської естетичної гімназії-інтернату "Дивосвіт" з метою формування етнокультурної компетентності вихованців.

Зазначимо, аксіологію (від грецького — цінність) характеризують як філософське вчення про природу цінностей. Серед цінностей людського буття називають цінності науки, мистецтва, моралі, права, державності, релігії. Вибудовуючи навчально-виховний процес, важливо визначити ієрархію основних життєвих і професійних цінностей, з'ясувати їхній вплив на процес формування особистості. Адже саме старший шкільний, студентський вік є найбільш сприятливим для психологічного, біологічного, соціального розвитку, формування власної системи цінностей.

Мета етнокультурологічної підготовки в загальноосвітній і вищій школі — опанування етнокультурного виховного досвіду, оволодіння уміннями користуватися відповідним досвідом. Узагальнення дослідницьких матеріалів [2; 14] дає підстави виділяти у структурі етнокультурної компетентності етнопедагогічну, етно-психологічну, полікультурну субкомпетентності. Етнопедагогічна субкомпетентність знаходить вияв у системі етнопедагогічних знань, умінь та особистісних якостей; етнопсихологічна — передбачає виховання молоді з урахуванням національно-психологічних особливостей та ціннісних орієнтацій; полікультурна — наявність знань про правила і норми міжнародної взаємодії, про культурну самобутність різних груп населення, здатність до особистісної та професійної самореалізації в міжетнічному просторі. Такими цінностями володіють родинні виховні традиції.

У цій назві відображено поєднання народних і сучасних, породжених сьогоденням, суспільною практикою родинних виховних традицій. Ідеться про ті ідеали, засоби і форми навчання та виховання, які склалися на питомому етнічному ґрунті й передаються від покоління до покоління усталеним способом. У них втілюються як особливості виховних традицій українців і народів, що проживають серед них, так і передові надбання світової педагогічної думки. Мета родинних виховних традицій — цілеспрямовано, систематично, непомітно впливати на тіло, душу й розум дитини змалечку, прищеплювати їй якості здорової і розумної особистості, формувати риси порядного сім'янина, гідного представника свого роду і народу.

Серед родинних виховних традицій виділяємо **родинно-трудові**. Це морально-трудова досвід родини, ідеали, засоби підготовки дітей до самостійного трудового життя, які склались історично й підтримуються силою громадської думки. Основу цих традицій становить усвідомлена потреба у праці. Родина завжди була тим соціальним осередком, у якому кожен її член сумлінно виконував певні обов'язки і ніс відповідальність за свою працю перед іншими членами родини та громадою. Тому родинно-трудова традиції завжди сприяли розвитку в дітей моральних якостей (відвертість, єдність слова і діла тощо), формували світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації.

Зокрема традиції залучення до хатніх і господарських робіт визначають посиленість праці, органічно поєднують життєву мудрість з материнською та батьківською любов'ю, честю і репутацією родини. Традиції спільної систематичної праці виховують зацікавленість справами батьків, усвідомлення значу-

щості своєї праці, стимулюють соціальну активність. Традиції майстрів і трудових династій розвивають риси старанності, самодисципліни, наполегливості, комунікабельності, сприяють формуванню дбайливого господаря, возвеличують, оновлюють духовну і фізичну силу кожного члена родини.

Цікавим у цьому контексті є для дослідника Східне Полісся. Унаслідок соціально-економічного розвитку, географічного розташування цей регіон багатий на народні ремесла та промисли. Досвід жителів Чернігово-Сумщини, його побут, мораль, світогляд, мова відображені в записках відомих фольклористів, етнографів, мовознавців XVIII—XIX ст. Г. Калиновського, І. Абрамова, Б. Грінченка, П. Литвинової-Бартош, А. Метлинського, П. Куліша, О. Овсяннікова, О. Потебні, М. Сумцова, П. Шафонського та ін.

Народних майстрів здавна вважали справжніми родинними педагогами. Цей рід усимволізовували на Східному Поліссі, Чернігово-Сумщині теслі, критики, ліпарі (робітники, що обмазують стіни глиною), бо "хазяйську, кріпку, світлу, багату" хату ставили, додержуючись батьківських технологій і законів роду. "А як немає роду-родиньки, то ні до кого притулитися, нікому порадоньки дати", — говориться у прислів'ї.

Саме санники (ті, що виготовляли сани), мотузники, шорники (виготовляли збрую для коней, хомути, сідла), валяшники (з вовни робили валянки), гребінники (ті, що виготовляють гребні і гребінці для прядіння), ложкарі (виготовляли ложки, миски, хорешні (для випікання короваю), топорища на сокири, дерев'яні граблі), бортники, тесляри, ковалі, дроварі могли визначити майбутню професійну долю сина чи дочки, творили з дитини-ангела громадянина світу.

Пошана до ремісників відображена в численних прізвиськах і прізвиськах: Гребінник, Кушнір, Бондар, Бортник, Бортнюк, Бортнянський, Ковальов, Коваленко, Ковальчук, Колесник. Патроніми виступали своєрідною формою передавання молодшому поколінню моральних норм та принципів, соціального досвіду та духовних цінностей.

Бондарі, як свідчать записи фольклорних і діалектологічних практик, виконаних студентами Глухівського НПУ у селах Глухівщини Сумської області, досконало володіли мистецтвом виготовлення дубової бодні для соління і квашення овочів і фруктів, зберігання м'яса; липової бочки — для меду, ялинових — для молочних продуктів. Особливо дбали про хлібну (пikну) діжу. На Хрещення саме на ній ставили перший хрестик, коли обходили обійстя. Щоб вона "не втомлювалася" (тоді хліб переставав удаватися), її "правили" (це робили напередодні повного місяця, щоб завжди була повна) і шкребли освяченням на Великдень ножем, натирали зсередини цибулею та сіллю і добре вимивали теплою водою. "Правлену" або зовсім нову діжу ставили біля криниці, заливали холодною водою і давали напитися корові. Це мало принести прибуток і хлібний достаток. Пошана до ремесла відображена і у власних назвах, що рясно побутують у різних регіонах України: *Бондарева вулиця, Бондарев холм, Бондарев закаулок*.

Традиції спільної толоки і добросусідства упродовж століть виховували повагу до односельців, взаємовиручку. Ці якості відображено у слові "сусід", що утворене складанням префікса су- і слова сидіти, й означає людину, яка пов'язана з іншою за місцем свого перебування [див. детальніше 5]. Значення сусідства влучно відображено і в таких висловах: "Не купуй собі дім, а купи сусіда, хату придбаєш, а сусіда

не продаси", "До доброго сусіда можна й городом ходити, а до далекого родича й полями не обійдеш" [див. детальніше 4; 10].

У живому, рельєфно різьбленому слові, суперечливій думці, в гурті утверджувалися тонко вияскравлені, акцентовані смисли. Наприклад, фразема "ставлю на мед" пов'язана із позичанням сусідам якогось ужиткового товару: саме так сусід давав клятву повернути вчасно борг.

Від народних майстрів дійшли до нас і звичаї "шапкування" (проходячи один повз одного, односельчани трохи піднімали головний убір).

Шапка як символ мудрості згадується і в колядці юнакові:

*Ой у лісі край дороги
Щедрий вечір, святий вечір!
Там Василько сіно косить,
сіно косить, коню носить:
Ой їж, коню, теє сіно, —
буде тобі три дорозі.
А першая — до батенька,
а другая — до матінки,
а третя — до дівчини.
До батенька — по шапочку,
до матінки — по сорочку,
до дівчини — по хусточку.
Добрий вечір! [12, с. 96]*

Важливо уважно, осмислено, з нотатками на полях читати текст казки, переказу, пісні, заглиблюватися у психологію і філософію кожного слова, у внутрішній світ героїв.

Дотримувалися в родинах і звичаю, що відбився у фразеологічному звороті "сватання на шапку". Свати заходили до хати дівчини і клали на стіл шапку хлопця. Якщо шапка була дорога, з прикрасами, батьки дівчини починали перемовини.

Пізнавати мовосвіт ремесла означає пізнавати шкалу цінностей. Традиції славних ремісників знайшли відображення в "Описании свадебных украинских простонародных обрядов, в Малой России и в слободской украинской губернии, також и в великороссийских слободах, населенных малороссиянами, употребляемых, сочиненное Григорием Калиновским в Санктпетербурге в 1777 г." [6]. Автор-етнограф Чернігівщини XVIII ст. Г. Калиновський.

У весільних обрядах яскраво функціонують продукти діяльності гончарів, котрі готували горщики як символ жіночого начала. В етнографічній пам'ятці описано, зокрема, гадання на горщику про народження першої дитини: назустріч весільному поїзду, який приїздить до молодої, на подвір'я "...виходить її мати у вивернутому жовусі верхи на вилах або кочерзі, тримаючи в руках горщик з водою і вісом. Після привітання віддає цей горщик зятю; той лле на гриву коню і віддає горщик старшому боярину. Боярин же кидає горщик. Якщо горщик розіб'ється, то народиться син, коли вціліє, то донька" [6, с.69].

Серед весільних символів у праці Г. Калиновського гідне місце займають рушник, хлібні вироби і ложки. Рушник, який готувала майстриня-наречена, виступає символом чистоти почуттів, вірності, працьовитості. Хліб від майстринь-коровайниць — це символ добробуту, святості, коровай, покритий ялиноювю глкою, — символ багатодітності, пиріжки — символічна страва росту і благополуччя. Ложкарі дарували всім присутнім й особливо яскраві молодим — ложки, що "лежать на

столі навхрест. Відсутність виделок на весіллі, як і в поховальній обрядовості, — це символ недоторканності сімейного щастя молодих. Так і з дивної любовної спільності поступово відбувається формування нової спільності "мама — дитина". Уже в ранньому віці дитина, наголошував Л. Виготський, володіє максимальною соціальністю, гуманністю, духовністю, готовністю асимілювати, засвоювати, розвивати все людське, соціальне й особистісне. Тож вистриг у перший рік народження обов'язково робила роботяща людина, майстер. Це для того, щоб дитина була "до діла прикидлива". На родинних святах висловлювали такі побажання дітям: "Щоб охоче було до роботи"; "Щоб великий був, умів бондарювати, всього діла хватати", "Бувай здорова, рости велика, рости велика до черевика, від черевика до чоловіка. Бувай здорова не сама з собою, не сама з собою, а з отцем і матінкою, з отцем і матінкою, усім домом".

Родинне слово уводить нас у вертикаль минулого і в горизонталь сучасного, в те, що було, і в те, що відбувається. Мета — ствердити себе, свою неповторність. У реаліях сьогодення механізм передачі родинних традицій значною мірою порушений. До болю влучно пише про це Ліна Костенко: "При майстрах якоесь легше"...А хто відійшов від нас, їх замінити ніким". Майбутні майстри рідко набувають трудових умінь у родинному колі. Допомогти знайти себе в ремеслі, зберегти й розвинути сивочоле рукомесництво наших прадідів і, як наслідок, сформувати складові етнокультурної компетентності мають навчальні заклади. Завдяки відданості праці керівників закладів художньо-естетичного профілю, професійних митців такі заклади функціонують у різних куточках України. У межах означеної теми схарактеризуємо діяльність педагогічного колективу Малобілозерської естетичної гімназії-інтернату "Дивосвіт", що в Запорізькій області.

В умовах світових глобалізаційних та інтеграційних процесів титулований міжнародними та всеукраїнськими нагородами і почестями навчальний заклад упевнено втілює в життя авторську концепцію професійно-мистецького виховання самодостатньої учнівської особистості, котра глибоко усвідомлює свої національні корені і шанує культурні традиції інших народів.

"Спеціальність "Виробник художніх виробів з кераміки", яку отримує кожний учень разом з атестатом про середню освіту, зумовила суттєві зміни в навчальному плані гімназії", — розповідає директор гімназії, відмінник освіти України, заслужений працівник освіти України Яніна Овсієнко. У закладі ґрунтовно опановують живопис, рисунок, композицію, ліплення, декоративно-ужиткове мистецтво, технологію художньої кераміки, дизайн художніх виробів з кераміки. "Разом з тим, — продовжує Яніна Миколаївна, — логічно поставило питання про те, носіями яких знань, здібностей, психічних властивостей, інтелектуальних якостей і моральних чеснот мають бути особистості вчителів, котрі працюють з обдарованою молоддю. Така особистість має відзначатися українською елітарністю, почуттям власної гідності, соціальною відповідальністю, правдивістю, високим рівнем етнокультурної компетентності, що значною мірою зумовлюється внутрішнім простором особистості."

Дійсно, професійними рисами вчителів гімназії називають фундаментальну підготовку, високий рівень громадянської самосвідомості, порядність, ентузіазм і відданість справі, самостійність і незалежність,

патріотизм. Це переконливо підтверджують нагороди міжнародних виставок "Сучасні загальноосвітні заклади" (2004, 2006), почесне звання "Лідер сучасної освіти" (2005—2009) і золота медаль Другої всеукраїнської виставки "Іноватика в освіті України" (2011), грант Президента України (2012). Гімназію-інтернат внесено до літопису "Флагман сучасної освіти України" (2010). Відзначимо також співпрацю з Національними спілками майстрів народного мистецтва і художників України, діяльність у рамках міжнародного Проекту асоційованих шкіл ЮНЕСКО за напрямом "Соціокультурні зв'язки", співдружність з польськими колегами, організацію та проведення міжнародних мистецьких пленерів, всеукраїнського дитячого фестивалю "Білозерські самоцвіти", щорічного Малобілозерського ярмарку.

На формування цінностей етнокультурної компетентності особистості значною мірою впливає культурно-мистецький простір навчального закладу, що створюється спільними зусиллями учнів, учителів, освітянської громади. У "Дивосвіті" вражає передусім архітектурно-естетична організація життєвого шкільного простору: подвір'я, яке називають музеєм гончарного мистецтва і скульптур під відкритим небом. З-поміж розкішних трояндових кущів та беріз гостей зустрічають численні казкові персонажі і скульптурні композиції на тему родини, громади, козацтва, вічності. Кожна робота — це згусток натхнення митців.

У гімназії з естетичним смаком оформлені навчальні класи, актові зали, де облаштована виставка художніх полотен та виробів з кераміки учасників цьогоорічного міжнародного мистецького пленеру. Логічно вираженням є і символічне наповнення простору (настінна, стендова, знакова та інша інформація), а змістово-методичний компонент організовується використанням концепцій навчання та виховання, авторських навчальних програм, різноманітних форм і методів організації навчання (уроки, учнівські дослідницькі гуртки і товариства). Усе це актуалізує сказане Лейбніцем, що лише те теперішнє, яке народжене минулим, здатне народжувати майбутнє.

Отже, формування етнокультурної компетентності — це складний багатовимірний процес якісних змін у когнітивній, морально-естетичній, емоційній сферах особистості. Означене передбачає засвоєння ціннісного досвіду з етнопедагогіки, етнопсихології, етнокультурології. Такими цінностями володіють родинні виховні, зокрема трудові традиції. Потужний художньо-естетичний і пізнавально-виховний потенціал традицій ремісників у часи беззастережного копіювання шоу-культури і натиску масового тиражування і штампування зцілює, додає естетичної насолоди, за-

доволення й оптимізму, дозволяє зберегти власну індивідуальність, сприяє формуванню творчої особистості з виразними національними рисами. Адже національна самосвідомість ніколи не формується розумом, — переконує І. Зязюн, — це відбувається тільки на рівні душі.

Література

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) / В. Андрущенко // Вища освіта України. — 2001. — №1. — С. 11—17.
2. Баріш-Тищенко І.А. Основні тенденції сучасного традиційного народного і аматорського декоративно-ужиткового мистецтва / І.А. Баріш-Тищенко // Режим доступу: cultural-studies.in.ua/zv_2004_13_1.php — 11.11.12. — Загол. з екрану. — Мова укр.
3. Дмитренко М.К. Українська фольклористика: акценти сьогодення / Розвідки, статті / Микола Костянтинович Дмитренко. — К.: Видавництво "Сталь", 2008. — 236 с.
4. Жайворонок В. Українська етнологістика: Нариси: Навч. посіб. — К.: Довіра, 2007. — 262 с.
5. Історія української мови. Лексика і фразеологія // за ред. В.М. Русанівського. — К.: Наук. думка, 1983. — 739 с.
6. Калиновський Г. Опис весільних українських простонародних обрядів // У кн.: Весілля: У 2-х кн. — К.: Наук. думка, 1970. — Т.1. — С. 68—74. примітки і переклад М. Шубравської.
7. Кононенко В. Концепти в етнологістичному аспекті / В. Кононенко // Етнологістичні студії. — Житомир, 2007. — С. 48—55.
8. Кремень В.Г. Філософсько-освітня діяльність: інноваційні аспекти / Кремень В.Г. // Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / за ред. В.Кременя, Т.Левовицького. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. — С.10—26.
9. Мацько Л.І., Семенов О. М. Українська мова: 10—11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль — українська філологія. — К.: Грамота, 2011. — 135 с.
10. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка / М.Г. Стельмахович. — К.: ВІПОЛ, 1997. — 234 с.
11. Стравинский И.Ф. Мысли из "Музыкальной поэтики / И.Ф. Стравинский: Статьи и материалы ; Сост. Л.С. Дьячкова. — М.: Советский композитор, 1973. — 528 с.
12. Ткач М. Дерево роду / Микола Ткач. — К.: МПП "Анфас", 1995. — 106 с.
13. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови / Ужченко В.Д., Ужченко Д.В.: навч. посіб.-К.: Знання, 2007. — 494 с.
14. Федорова С. Н. Формирование этнокультурной компетентности будущих педагогов: автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра пед. наук: спец.: 13.00.08 / С.Н. Федорова. — М., 2006. — 40 с.

Елена Семенов. Этнокультурная компетентность личности в современных реалиях: аксиологические приоритеты

В статье представлены аксиологические приоритеты семейных воспитательных, в частности трудовых традиций как важной составной этнокультурной компетентности личности, презентован опыт деятельности педагогического коллектива Малобілозерской эстетической гимназии-интерната "Дивосвіт". Акцентируется, что формирование этнокультурной компетентности — это сложный процесс качественных изменений в когнитивной, морально-эстетической, эмоциональной сферах личности. Рациональная комбинация интересов современного общества и народного семейного опыта предполагает возможность воспитывать высокоморальное общество.

O. Semenov. Ethnocultural competence of the individual in the realities of the present: axiological dimensions

The article describes the axiological dimensions of family upbringing, in particular labor traditions as a powerful factor in the development of ethno-cultural competence. It is presented the experience of Malobіlozerskiy aesthetic boarding school "Duvosvit". It is proved that the formation of ethno-cultural competence is a complex multidimensional process of qualitative changes in cognitive, moral and aesthetic, emotional spheres of personality. Rational combination of modern society and folk family experience interests enable to educate high moral society.